

Colloquium 2(42)/2021
ISSN 2081-3813, e-ISSN 2658-0365
CC BY-NC-ND.4.0
DOI: <http://doi.org/10.34813/21coll2021>

**REC.: KIRK A. HAWKINS, RYAN E. CARLIN, LEVENTE LITTVAY, CRISTÓBAL ROVIRA KALTWASSER (RED.),
*THE IDEATIONAL APPROACH TO POPULISM. CONCEPT,
THEORY, AND ANALYSIS*, ROUTLEDGE,
NEW YORK 2019, 469 S.**

Review: Kirk A. Hawkins, Ryan E. Carlin, Levente Littvay, Cristóbal Rovira Kaltwasser (Eds.), *The Ideational Approach to Populism. Concept, Theory, and Analysis*, Routledge, New York 2019, pp. 469.

Aleksandra Tołczyk
Szkoła Główna Handlowa w Warszawie
e-mail: aleks.tolczyk@gmail.com
ORCID 0000-0002-5958-4253

Populizm bez wątpienia stanowi jedno z najbardziej złożonych zjawisk w życiu społeczno-politycznym, którego osadzenie w ramy teoretyczne od lat sprawia badaczom dość dużą trudność. Zadanie to jest o tyle skomplikowane, że populizm przyjmuje różne formy w zależności od obranej pozycji ideologicznej i doktrynalnej, przez co „literatura dotycząca populizmu często zawiera sprzeczne argumenty odnoszące się do natury ruchów populistycznych” (Marczewska-Rytko, 1995, s. 49). Można zatem śmiało zauważyć, że obecność zjawiska populizmu w głównym nurcie procesów politycznych wzbudza zainteresowanie badaczy, przeradzając się w coraz większą liczbę prowadzonych badań i proponowanych opracowań naukowych podejmujących to zagadnienie. Jak więc słusznie zauważają Autorzy recenzowanej pozycji, przygotowana przez nich książka „nie jest ani pierwszą, ani też ostatnią próbą wyjaśnienia przyczyn populizmu” (Hawkins, Carlin i in., 2019, s. 419). Niemniej jednak ich propozycja poświęcenia całości książki podejściu ideacyjnemu stosowanemu w badaniach nad populizmem wydaje się szczególnie ciekawa.

Praca zbiorowa *The Ideational Approach to Populism. Concept, Theory, and Analysis* ukazała się w 2019 roku w ramach *Routledge Studies in Extremism and Democracy*. W gronie redaktorów pozycji znaleźli się Kirk A. Hawkins, Ryan E. Carlin, Levente

Littvay i Cristóbal Rovira Kaltwasser. Redaktorzy są doświadczonymi badaczami zjawiska populizmu, z dużym dorobkiem naukowym w tej tematyce. Zaangażowani są oni w projekt *Team Populism* – globalną sieć naukową badającą uwarunkowania i konsekwencje populizmu. Przedsięwzięcie to obejmuje ponadto działania naukowe zmierzające do utworzenia zbioru danych o globalnym populizmie, eksperymentalne badania nad mechanizmami retoryki populistycznej, a także inicjatywy przeciwdziałające polaryzacji społecznej będącej następstwem populizmu. Wśród współautorów recenzowanej publikacji znajdują się badacze pochodzący z trzech kontynentów, z kilkunastu krajów, reprezentujący ponadto różne dziedziny naukowe. Przemawia to istotnie na rzecz recenzowanej publikacji, ponieważ populizm jest niezwykle złożonym zjawiskiem, którego nie można rozpatrywać wyłącznie z perspektywy politologicznej. Aleksandra Murzańska (2011, s. 349) zauważa, że „populizm stanowi część szerszych zjawisk socjologiczno-psychologicznych, obejmujących także badania z zakresu dziennikarstwa, medioznawstwa, ekonomii, czy public relations i prawa”. Spojrzenie na populizm z perspektywy różnych dziedzin nauki proponowane w recenzowanej publikacji implikuje zastosowanie bogatego katalogu metod i technik badawczych, o czym będzie jeszcze mowa poniżej.

Publikacja podzielona została na dwie części poprzedzone wprowadzeniem, w którym dokonano konceptualizacji pojęcia oraz zbudowano ramy teoretyczne ideacyjnej definicji populizmu. I tak, populizm w ujęciu ideacyjnym rozumiany jest jako „zbiór idei, które definiują politykę jako manichejską walkę między zreifikowaną wolą ludu a konspiracyjną elitą” (Hawkins, Carlin i in., 2019, s. 3). Można odnieść wrażenie, że Autorzy publikacji posługują się nieco zamiennie pojęciami: „dyskurs” (ang. *discourse*), „ideologia o cienkim rdzeniu” (ang. *thin-centered ideology*) i „światopogląd” (ang. *worldview*), niemniej jednak wydaje się, iż intencją ich było połączenie tych terminów pod kątem wspólnego pojmowania populizmu jako określonego zestawu idei. Warto dodać, że ów zestaw idei zdaniem Autorów składa się z trzech kluczowych elementów: a) kosmologii manichejskiej i moralnej, b) proklamowania „ludu” jako jednorodnej i cnotliwej wspólnoty oraz c) przedstawienia „elity” jako skorumpowanych i samolubnych ludzi. Specyfika populistycznego zestawu idei polega właśnie na połączeniu tych elementów.

Obszerne wprowadzenie dostarcza czytelnikowi wiedzy na temat ideacyjnej teorii populizmu, zbudowanej na bazie postaw populistycznych (poziom indywidualny) oraz kontekstu. Populistyczne postawy zostają aktywowane w efekcie pojawienia się specyficznego kontekstu społecznego, nadającego im sens. W opinii populistów elity polityczne spiskują między sobą, dążąc do osiągnięcia korzyści kosztem społeczeństwa. Dlatego też zdaniem Autorów „kontekst, który wywołuje populistyczną reakcję jest umyślną porażką demokratycznych mechanizmów reprezentacji” (Hawkins, Carlin i in., 2019, s. 7). Przez to stwierdzenie rozumieją oni znacznie więcej niż decyzję rządu, która w jakiś sposób szkodzi interesom określonej grupy wyborców – „jest to raczej sytuacja, w której politycy świadomie działają przeciwko jednemu, aby przynieść

korzyści drugim” (Hawkins, Carlin i in., 2019, s. 8). Umyślną porażką demokratycznych mechanizmów reprezentacji (a zarazem kontekstem) jest zatem dopuszczenie do szerzenia się korupcji i klientelizmu wśród polityków (dotyczy to państw rozwijających się) oraz ideologiczne oddalanie się partii politycznych od swoich wyborców i pomijanie lub ignorowanie kwestii, które wyborcy chcieliby widzieć w agendzie publicznej (dotyczy to państw rozwiniętych). Działanie polityków może być postrzegane jako niesprawiedliwe lub naruszające prawa wyborców. Rezultatem jest uczucie oburzenia lub urazy, sformułowanie problemu społecznego oraz podjęcie działań organizacyjnych. Teza, że niepowodzenia demokratycznych mechanizmów reprezentacji leżą u podstaw rozwoju populizmu, towarzyszy całej publikacji.

Do populizmu w ujęciu ideacyjnym odniesiono się również z perspektywy analizy ramowania (ang. *framing*), wykorzystującej schematy poznawcze (lub schematy myślowe), za pomocą których przetwarzane są informacje na poziomie konkretnych jednostek. Zdaniem Autorów, w ramowanie zjawiska populizmu zaangażowane są co najmniej trzy mechanizmy poznawcze: atrybucja dyspozycyjna winy, pojawienie się tożsamości grupowej i związane z nią faworyzowanie własnej i dewaluacja innych grup (ang. *in-group*, *out-group*), a także istnienie wyzwalaczy emocji, takich jak strach i złość, ułatwiających podejmowanie decyzji i działanie. Na tej podstawie zbudowano kolejną tezę: w świetle teorii przyczynowej populizm jest obecny w formie dyskursu lub zbioru uśpionych postaw szeroko rozpowszechnionych wśród obywateli, postawy te zostają aktywowane w efekcie kontekstu, czyli niepowodzenia demokratycznych mechanizmów reprezentacji oraz niepowodzenia polityk.

W pierwszej części książki zebrano siedem artykułów podejmujących temat mierzenia poglądów populistycznych. Zgodnie z wyjaśnieniami Autorów, „na najogólniejszym poziomie możemy powiedzieć, że podejście ideowe wykazuje pokrewieństwo z pozytywizmem, ponieważ stara się obiektywnie zmierzyć i wyjaśnić populizm. (...) Ale na bardziej szczegółowym poziomie podejście ideowe dotyczy dwóch podstawowych zadań metodologicznych: pomiaru poglądów populistycznych, zarówno ilościowo, jak i jakościowo oraz testowania teorii” (Hawkins, Carlin i in., 2019, s. 15). Warto zaznaczyć, że w przypadku badań ilościowych podejście ideowe stanowi punkt wyjścia dla budowania tak zwanych książek kodowych (ang. *codebook*), będących narzędziem mierzenia obecności wybranych elementów populizmu. Celem badań jakościowych w ramach podejścia ideowego jest z kolei ustalenie zakresu znaczeniowego wybranych elementów definicji w ramach danej kultury politycznej.

Rozdziały w części pierwszej recenzowanej pracy mają na celu opracowanie ilościowych i jakościowych narzędzi metodologicznych służących do pomiaru poglądów populistycznych na poziomie elit i mas. W pierwszym rozdziale porównano dwie techniki analizy tekstu: holistyczną (ang. *a human-based approach*) i zautomatyzowaną. Celem Autora było określenie, która technika może okazać się skutecznym narzędziem generowania dużych porównawczych zestawów danych pochodzących jednocześnie

z wielu państw. W kolejnych dwóch rozdziałach (2–3) przedstawiono możliwości wynikające z zastosowania bardziej tradycyjnych form analizy tekstu do dekompozycji populistycznego dyskursu i dostarczenia bardziej szczegółowych wyników badań treści populistycznych. I tak, w rozdziale drugim mierzono poziom idei populistycznych w programach wyborczych w Wielkiej Brytanii, a rozdziale trzecim dokonano analizy wywiadów prasowych chorwackich polityków. Kolejne dwa rozdziały (4–5) pozostają na poziomie elit, ale prezentują mniej powszechne techniki pomiaru poglądów populistycznych – ankiety eksperckie wśród elit na przykładzie Ameryki Łacińskiej i Grecji. W ostatnich dwóch rozdziałach (6–7) Autorzy podejmują tematykę badań opinii publicznej (poziom mas). Szczególnie ciekawy jest rozdział 7, w którym przedstawiono wykaz postaw populistycznych, stworzony w oparciu o podejście psychometryczne. Intencją Autorów było opracowanie jednego wykazu, który można byłoby stosować do porównań między wieloma państwami.

Druga część recenzowanej publikacji ma na celu przetestowanie proponowanego teoretycznego mechanizmu przyczynowego w ramach podejścia ideacyjnego. Testowanie odbywa się zarówno za pomocą badań ilościowych (porównawczych), jak i jakościowych (śledzenie procesów i eksperymenty). Badaniem objęto różne kraje i regiony świata oraz różne typy populizmu. Na szczególną uwagę zasługuje przede wszystkim rozdział ósmy, który zawiera szerokie historyczne porównanie pięciu populistycznych doświadczeń i identyfikację niektórych kluczowych elementów, które wyjaśniają sukces mobilizacji politycznej w danym czasie.

Praca kończy się rozdziałem podsumowującym. Zawarto w nim dość nietypową, ale ciekawą propozycję, którą nazwano „implikacje podejścia ideowego w zakresie polityki” (ang. *policy implications of the ideational approach*). Są to rady skierowane do decydentów, za pomocą których Autorzy wyjaśniają, jak radzić sobie z trudną falą populizmu, przed którą stają demokracje w Europie i w obu Amerykach. I tak, Autorzy publikacji proponują zastosowanie następujących strategii: (1) unikanie stosowania inżynierii instytucjonalnej (ang. *institutional engineering*) w blokowaniu populistycznych aktorów, (2) zapewnienie większej przejrzystości i inkluzywności w podejmowaniu decyzji, (3) unikanie stosowanej przez populistów retoryki napędzającej polaryzację, a w jej miejsce rozwijanie alternatywnych form komunikacji.

Podejście ideacyjne w badaniach nad populizmem zyskuje coraz większe zainteresowanie badaczy. Jak zauważono wcześniej, przy pierwszym kontakcie z publikacją zaskakiwać może bardzo duża liczba osób zaangażowanych w powstanie pracy. Choć ma to swoje oczywiste walory, to jednak dla czytelnika niezaznajomionego z niektórymi dziedzinami wiedzy, podczas lektury może pojawić się wiele niejasności (przede wszystkim w artykułach, w których zastosowano metody analizy statystycznej). Niemniej jednak u podstaw pracy Autorów leży jasna konceptualizacja populizmu i ramy teoretyczne zbudowane wokół definicji ideowej. Można zatem uznać, że Autorzy w pewien sposób dowodzą, że populizm wcale nie jest, jak to określili Yves Mény i Yves

Surel, „pustym opakowaniem, które może zostać napełnione różną treścią” (Mény, Surel, 2007, s. 34). Publikacja powstała w oparciu na rzetelnych badaniach naukowych i dokładnym przestudiowaniu literatury przedmiotu. Powoływano się na najważniejszych badaczy problematyki populizmu, takich jak Ernesto Laclau, Margaret Canovan, Cas Mudde, Daniele Albertazzi, czy Carlos de la Torre.

Zaskakująca jest decyzja Autorów o umieszczeniu kwestii teoretycznych we wprowadzeniu, nie zaś w oddzielnym rozdziale. Tytuł książki – *The Ideational Approach to Populism. Concept, Theory, and Analysis* jasno sugeruje, że w jej treści teoria zajmie ważne miejsce. Można jednak odnieść wrażenie, że została ona zepchnięta na dalszy plan. Inną uwagą, odnoszącą się już do treści książki, jest pewien niedosyt, jaki pozostawiają Autorzy w zakresie badań mediów. Można jeszcze próbować wytłumaczyć brak głębszego zainteresowania mediami tradycyjnymi, takimi jak telewizja, radio czy prasa, ale zaskakujące jest potraktowanie po macoszemu Internetu, będącego przecież współcześnie centralnym kanałem dystrybucji idei populistycznych.

Bez wątpienia recenzowana książka stanowi wybitny wkład w konceptualizację, pomiar i wyjaśnianie wymiarów tak złożonego i ważnego zjawiska, jakim jest populizm. Istotnym walorem pracy jest wykorzystanie przez Autorów różnorodnych metod i technik badawczych. Wśród metod należy wskazać przede wszystkim studium przypadku, metodę analizy przestrzennej, eksperymenty oraz analizy masowych zachowań politycznych. Przedstawiono ponadto szeroki zestaw narzędzi metodologicznych służących do pomiarów populizmu, zaczynając od tradycyjnych technik analizy tekstu, kończąc na ankietach eksperckich i nowych inwentarzach pomiaru postaw populistycznych. Co ciekawe, w kilku artykułach Autorzy stosują więcej niż jedną technikę zbierania i analizy danych. Książka ponadto porusza wiele aspektów populizmu. Szczegółowe analizy zjawiska populizmu obejmują zarówno manifesty partii państw Ameryki Łacińskiej, epizody mobilizacji populistycznej w Europie na przestrzeni dziejów, jak i eksperymentalne dowody dotyczące roli korupcji jako katalizatora poparcia dla populistów. Rezultatem jest bogata i wieloaspektowa książka. Autorom udało się przedstawić podejście ideacyjne jako wartościowe do empirycznej analizy populistycznych idei na poziomie elit i mas.

Recenzowana publikacja pod redakcją Kirka A. Hawkinsa, Ryana E. Carlina, Leventea Littvaya i Cristóbalá Rovira Kaltwassera stanowi zatem interesujące studium problemu populizmu, pobudzające tym samym do szerokiej dyskusji i dalszych badań.

BIBLIOGRAFIA

1. Hawkins, K.A., Carlin, R.E., Littvay, L., Rovira Kaltwasser, C. (red.) (2019). *The Ideational Approach to Populism. Concept, Theory, and Analysis*. New York: Routledge.
2. Marczevska-Rytko, M. (1995). *Populizm. Teoria i praktyka polityczna*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
3. Mény, Y., Surel, Y. (2007). Zasadnicza dwuznaczność populizmu, w: Y. Mény, Y. Surel (red.), *Demokracja w obliczu populizmu*. Warszawa: Oficyna Naukowa.